

Inhoud

- 1 Inleiding 9
  - 2 Gefascineerd door de wilde eend 11
  - 3 Profielschets 41
  - 4 ‘Voor den kooiker blaze men op den hoorn’ 47
  - 5 Soepeenden, parkeenden en boereneenden 71
  - 6 Het dagritme van de wilde eend 75
  - 7 De paarvorming 83
  - 8 Het spektakel van het sociaal vertoon 89
  - 9 De voortplantingstijd 97
  - 10 Gluurvoorstelling vanachter de glazen pui 111
  - 11 De slagpenrui 119
  - 12 De nazomer 125
  - 13 Eten wat de pot schaft 131
  - 14 De jacht op wilde eenden 139
  - 15 Trek, overwintering en ringgegevens 151
  - 16 Waarom is de wilde eend zo algemeen en waarom zijn er steeds minder van? 163
  - 17 Maar die kraakeend dan...? 177
  - 18 Eenden als rolmodel 183
  - 19 Vogel van het jaar 189
- Woord van dank 193
- Literatuur 195

Inleiding

Het idee voor deze monografie ontstond tijdens het ordenen van de ornithologische nalatenschap van waterwildkenner Tom Lebret (1918-1982). Na zijn overlijden kwam het grootste deel van Lebrets dagboeken, correspondentie en werkdossiers terecht bij Biesbosch-expert Huub Oome. Andere archiefstukken kreeg ik direct van zijn weduwe, en ook kwamen er archiefstukken terecht bij Sovon Vogelonderzoek Nederland. Tot slot deponeerde Lebrets zoon Erik materiaal bij Vogelbescherming Nederland in Zeist.

Medewerkers van de woe, de Werkgroep Ornithologisch Erfgoed, een sectie van de Nederlandse Ornithologische Unie, houden zich bezig met het opsporen en veiligstellen van waardevolle vogeldagboeken van vóór ruwweg 1970. Ik maak deel uit van die club. Omdat ik vanaf midden van de jaren zestig tot Lebrets heengaan vaak met hem optrok, kwam alle materiaal naar mij toe om te inventariseren en te beschrijven.

Tom Lebret groeide op in Dordrecht, waar hij in de periode 1932-1938 het Johan de Witt-gymnasium doorliep. Als tiener ging hij vele malen per maand vogelen op het nabije Eiland van Dordrecht. Daar leerde hij jagers, boeren, stropers, kooikers, vissers en vriendwerkers kennen, met wie hij gesprekken aanknoopte. Hun kennis en jargon inzake met name watervogels nam de jonge Lebret mee in zijn uitgebreide dagboeknotities, waarin hij ook beschouwingen en interpretaties over zijn bevindingen vastlegde. Toen ik in het kader van de woe-activiteiten diens archief doornam, raakte ik dusdanig onder de indruk dat ik een boekje maakte over hetgeen Lebret over zijn vogelwaarnemingen noteerde. Zijn belangstelling voor wilde eenden loopt als een rode draad door die stapel van een halve eeuw vogeldagboeken en zijn omvangrijke oeuvre aan publicaties. Toen

wij destijds samen optrokken, keken wij al enkele malen nadrukkelijk naar wilde eenden en kwam het tot een uitwisseling van opvattingen over hun doen en laten. Later, als mederedacteur van het blad *De Lepelaar/Vogels*, kreeg ik te maken met de door Lebret begonnen wilde-eendenserie in dat tijdschrift. Onze contacten over die soort kregen daardoor een extra impuls.

Lebrets ornithologische nalatenschap plus de na de eeuwwisseling loskomende signalen dat het met de wilde eend minder goed gaat in dit land deden me besluiten tot deze monografie. Ik ging na wat ik zelf over ze had vastgelegd in eigen dagboeken, die zeventig jaar bestrijken, en begon in mijn excursieterreinen gericht te observeren wat ze daar uitspookten. Voorts voerde ik gesprekken met personen die vanuit hun professie met wilde eenden te maken hadden en hebben. Alras bleek dat ik niet de enige was die gefascineerd geraakt was door *Anas platyrhynchos*. Er is veel over ze nagedacht en geschreven.

Gefascineerd door de wilde eend

De wilde eend is ons allen zo goed bekend dat een introductie niet nodig is.

– Tom Lebret

Een op zaterdag 28 april 1951 ondernomen excursie was de eerste waarbij ik noteerde welke vogelsoorten ik zag. Of liever: die ik wist te benoemen. Met buurjongens ging ik die dag op ontdekkings-tocht naar het Uilenbosje en het Nestenbosje, moerassige terreintjes op IJsselmonde, in de Polder Oudeland Smeetsland en Van der Woudensland. Op de geografische kaarten die www.topotijdreis.nl tevoorschijn laat komen is te zien dat die terreintjes al in de negentiende eeuw werden ingetekend. Door de uitdijende stad Rotterdam verdwenen ze rond 1960, hetgeen trouwens geldt voor het grootste deel van het IJsselmonde van mijn jeugd. Tien jaar daarvoor wist iedere Vreewijkse jongen waar het Uilenbosje lag. Tochten vanuit het Rotterdamse Tuindorp Vreewijk de Smeetslandse-dijk over het veen in betekenden vissen, slootjes springen, onverwachte ontdekkingen, hazen en vogels spotten en er was ook de spanning van de niet altijd even harmonisch verlopende ontmoetingen met boeren. Omdat wij in een verderop gelegen bosje het nest van een winterkoning en een merel vonden werd dat het Nestenbosje. Eens kwam het daar tot een treffen met jonge autochtonen, die vonden dat wij in hun territorium niets te zoeken hadden.

Het was vogelaar Ben van der Velden die me aanspoorde waargenomen vogelsoorten te gaan noteren. Ben ontmoette ik kort voor die achtentwintigste april. Ik kwam opgewonden thuis omdat ik een nest met mij onbekende eieren had gevonden. Mijn

moeder had een nicht op bezoek. Toen deze mijn nestverhaal aanhoorde zei ze al: ‘Mijn zoon is ook met vogels bezig,’ waarna het familiegesprek doorging. Weer terug in de Rotterdamse wijk Charlois waar de nicht woonde, had ze haar zoon Ben verteld over zijn achterneef Gerard in Vreewijk en diens nest met onbekende eieren. Ben fietste spoorlags naar Vreewijk om met mij het nest te gaan bekijken. Pas toen ik later hoorde dat Bens interesse in vogels zo ver ging dat hij ook een eierencollectie had aangelegd, ging ik vermoeden dat diens haast om het bewuste nest te bezichtigen te maken kon hebben met die verzameling. Hoe dan ook, Bens eierenkennis kwam van pas, want bij het nest gearriveerd, stelde hij in een oogwenk vast dat het om eieren van een zanglijster ging. Diens eieren had hij al.

Ben vertelde nog veel meer. Over excursies naar Oostvoorne en De Beer en welke door mij begeerde vogelsoorten hij daar had gezien, en vooral over wekelijkse tochten naar de grootschalige opspuitterreinen vanaf de Waalhaven tot een eind voorbij Pernis. Onder regie van Rotterdamse havenautoriteiten werden daar door ophoging van voormalig polderland terreinen gereedgemaakt voor haven- en industrievestiging. Daarmee was men al voor de Tweede Wereldoorlog begonnen. Kort na de oorlog kwamen de karweien weer op gang, maar tijdens de oorlogsjaren had het proces stilgestaan, waardoor er een wildernis was ontstaan met een variatie aan biotopen. Bens verhalen over de aanwezige diversiteit aan vogelsoorten in vaak grote aantallen die hij en zijn straatgenoot Luuk Draaijer, later natuurbeschermingsbioloog, daar plachten aan te treffen prikkelden in hoge mate. Ben duidde de bewuste opspuitgebieden aan met de naam Vondelingenplaat. Omdat ik de door Ben en Luuk op die Vondelingenplaat waargenomen vogelsoorten grotendeels alleen kende van Rein Stuurmans aquarellen uit *Zien is Kennen!*, gaf zijn bliksembezoek het minderwaardigheidscomplex voedsel en nam ik het besluit om ook op excursie te gaan. Helaas kwam mijn achterneef Ben in 2012 te overlijden. Maar zijn advies om van vogelexcursies dagboeken bij te houden heb ik opgevolgd, tot op de dag van vandaag. Waarbij overigens in die zeventig jaar de aard en omvang van hetgeen ik noteerde wel veranderde. Met Luuk Draaijer ben ik tot op de huidige dag bevriend.

Sinds die ontmoeting in mei 1951 ondernamen wij honderden vogelexcursies in binnen- en buitenland.

De excursie van 28 april 1951 ging naar het Nestenbosje. Tijdens die tocht slaagde ik erin negen vogelsoorten op naam te brengen. Daarbij was ook de wilde eend. Ben had verteld dat op zijn Vondelingenplaat ook bergeenden en kluten waren te zien, soorten die ik al kende van zomervakanties op Texel. Met beide wilde ik, binnen fietsbereik van Rotterdam, de kennismaking graag voortzetten. ‘In Oostvoorne zie je die zo...’ had Ben toegevoegd aan zijn soortenopsomming. Twee dagen later, op Koninginnedag 1951, fietsten buurtvriendje Joop en ik de 33 kilometer over de Groene Kruisweg naar Oostvoorne. Het vogeldagboek vermeldt dat wij op die dertigste april 1951 erin slaagden 24 vogelsoorten op naam te brengen, met daarbij de begerde bergeenden en kluten. En natuurlijk de wilde eend.

Drie jaar later, op 30 april 1954, telde ons vogelaarsclubje op de toen al tot traditie geworden Koninginnedagexcursie naar Oostvoorne negentig soorten, waarbij heel wat eenden waaronder natuurlijk weer wilde, die voor die dag een aantalloterings van circa 75 stuks in de wacht sleepten. Op die dertigste april bestond ons clubje uit zes man, zodat we over meer ogen beschikten, hetgeen in het veld altijd van pas komt. Voorts waren er verrekijkertjes binnen bereik gekomen en beschikten wij over betere determinatieliteratuur in de vorm van de net verschenen *Peterson Vogelgids*, de ‘Kist’, de bijnaam die deze befaamde vogelgids dankt aan zijn vertaler en bewerker wijlen Jan Kist, veldornitholoog bij uitstek.

Het was mede dankzij gerichte ouderlijke regie dat Bens zendingswerk in een uitnodigend opgemaakt bed belandde. Al in 1939 gingen mijn ouders op vakantie naar Texel. Volgens de overlevering ben ik toen, vanuit De Koog op weg naar de zilvermeeuwenkolonie bij het Westerslag, van de janplezier getuimeld, maar ik was toen net twee en herinner mij niets van dat uitstapje. Kort na de Tweede Wereldoorlog, in juni 1947, was Texel opnieuw de vakantiebestemming. Mijn moeder wist toen te bewerkstelligen dat de lagere school mij veertien dagen vrijaf gaf. In die tijd was dat een uiterst progressief initiatief, temeer omdat het een ‘School met de Bijbel’

betrof en ik beslist geen uitbinker was. Van die school herinner ik mij niet ooit enig onderricht te hebben gekregen in natuurlijke historie, laat staan dat het woord ‘vogels’ er viel. Wel ging tijd heen met lessen in kerk- en Bijbelse geschiedenis.

Die junivakantie op Texel heeft ongetwijfeld veel bijgedragen aan mijn belangstelling voor vogels. Als gevolg van de ‘Russenoorlog’, de gewelddadige opstand van de Georgiërs tegen de Duitse Wehrmacht van twee jaar eerder, in april 1945, zagen de boerderijen in de Polder Eierland en de vuurtoren er nog gehavend uit. In de duinen slingerden uitrustingsstukken rond. Ten noorden van De Koog was een stuk strand afgesloten waarop mijnen tot ontploffing werden gebracht, een schouwspel dat mij als tienjarige jongen wel kon bekoren.

Mijn ouders moesten weinig hebben van het strandleven, maar alle fietstochten die Jac.P. Thijsse beschrijft in zijn Verkade-album *Texel* werden afgefietst. Daarnaast was er een bezoek aan het net heropende Natuurhistorisch Museum in de Dennen, de voorloper van Ecomare. Ook aan alle rondleidingen werd deelgenomen, waaronder die door de Muy, met het dennenbosje Het Oorlogsschip als startpunt. Dat bosje dankt zijn naam aan het feit dat bij nevel de contouren zouden doen denken aan een oorlogsschip. In de Muy maakte ik kennis met lepelaars, grauwe en bruine kiekendieven en grauwe klauwieren, toen alle broedvogels in de Muy. Op mijn netvlies staat nog een beeld van een zwaar met opgespietste insecten gedecoreerde doornstruik. Het waren er zoveel dat later het vermoeden rees dat, om zijn verhaal kracht bij te zetten, de rondleidende boswachter de grauwe klauwier een handje had geholpen. Een beeld dat mijn netvlies ook heeft opgeslagen, is van toernooi houdende kemphanen in Waal en Burg. Kiekjes in het familiealbum van mij als kleuter met pullen van kluten en scholeksters in de knuistjes bevestigen het gerichte ouderlijke beleid om belangstelling voor natuur bij te brengen.

Tussen 1947 en 1954 brachten wij vijf zomervakanties op Texel door. Omdat mijn vader toch meer een bosjesman was, waren er soms ook andere bestemmingen. Maar door steeds opnieuw te kiezen voor Texel betoonden mijn ouders zich spijtoptanten. Tijdens weer zo’n Texelse zomer, die van 1950, maakte mijn vader mij na

een rondleiding over de Schorren achter de Eendracht lid van Natuurmonumenten.

Er was meer opvoedkundige bewegwijzering. Mijn moeder leerde me het verschil tussen ooievaars en blauwe reigers aan de hand van vliëgsilhouetten van overkomende exemplaren. Waren er een paar uren vrij, en zeker op algemene feestdagen, dan ging het gezin per fiets eropuit. Die tochten voerden over het toen nog tamelijk landelijke IJsselmonde, het Eiland van Dordrecht en door de Hoekse Waard. Enkele malen ging het per trein naar Hoek van Holland en vandaar over naar De Beer. Ook werd regelmatig vanuit Rijsoord een roeitocht ondernomen over het Waaltje, een uitstapje dat garant stond voor eenden, futen en grote karekieten. Die laatste liet toen zijn schallende zang horen zodra er net over de stadstrand een rietkraag stond, soms zelfs tot in de stad. Op die fietstochten leerde ik aardig wat vogelsoorten kennen. Soms had ik ook dichterbij huis geluk. Tegenover het ouderlijk huis aan de Voor-donk stond een imposante iep. Eens rustte daarin een kerkuil, stijf tegen de stam gedrukt. Het kwam tot een handgemeen met een buurjongen toen deze de uil door zijn blaaspijp met zelfgedraaide papieren pijlen ging bestoken. Tijdens een illegale ontdekkings-tocht door het Ridderkerkse Donckse Bos kwamen Joop en ik oog in oog te staan met een ransuil.

Veel applaus kreeg mijn eerste roerdomp, eind oktober 1950 in de Overwaard bij Kinderdijk, de geboorteplaats van mijn moeder. Zij herinnerde zich uit haar jeugd hoempende roerdompen in de Nederwaard en raadde me aan daar maar eens te gaan zoeken. Bingo... de adrenalinestoot die alle vogelaars zullen herkennen bij het zien van een al lang hevig begeerde soort. Door de roerdompen, purperreigers, woudapen, bruine kiekendieven, zwarte sterns, grote karekieten, snorren en een keur aan eendensoorten van de Neder- en Overwaard werden deze plekken gevierde excursiebestemmingen. Op 3 april 1953 nam ik er zeven roerdompen waar. Die zijn nu helaas weg uit de boezems bij Kinderdijk.

En dan was er de literatuur. Ik was de luiertleeftijd nog maar nauwelijks ontgroeid of mijn moeder begon met natuurliteratuur tussen de prentenboekjes te frommelen. Als dochter van een boekver-koper wist ze welke natuurboeken voorhanden waren en die

kwamen het huis in of stonden al in de boekenkast: de meeste Verkade-albums en *De vogels rondom ons huis* van fotograaf en publicist Jan P. Strijbos, dat van pas kwam bij het determineren van een goudhaantje en een grote bonte specht in ons Vreewijkse tuintje. De buurman beweerde weliswaar dat het om een kleine bonte ging, maar het vage netvliesbeeld dat ik van de vogel opsloeg sluit niet aan op die determinatie. Voorts stond er een Rinke Tolman in de kast. Diens teksten vond ik wat opgeklopt, en dat gold al helemaal voor *De kleine Johannes* van Frederik van Eeden, het natuursprookje dat mijn poëtisch en idealistisch ingestelde moeder ook aandroeg. Maar vanuit de bibliotheek van de Rotterdamse Volksuniversiteit nam ze alle Bengt Bergs mee en ook *Het Vogeleiland*, het in 1930 verschenen boek over De Beer, het legendarische natuurmonument op de westpunt van het eiland Rozenburg dat rond 1960 werd geliquideerd ten behoeve van de westwaarts gerichte industrie- en havenuitbreiding van Rotterdam. Waren wij in het stadscentrum, althans in de resten daarvan na de bombardementen van de Luftwaffe in mei 1940, dan zeurde ik om een bezoek aan het Natuurhistorisch Museum, dat toen nog was gevestigd tegenover Museum Boijmans. Meestal kreeg ik mijn zin, waarschijnlijk omdat mijn moeder er zelf ook graag rondkeek. Trouwens, het liefst ging ze – tot op hoge leeftijd – mee op vogelexcursies. Ik raakte ook thuis in de boekenkast van mijnheer Jansen, onze buurman en een onderwijzer van het oude stempel, maar zonder de vaak bijkomende betweterigheid. Buurman Jansen had de volledige Brehm staan en ook de Verkade-albums die wij misten. Voorts de twee delen van *Hoe heet die vogel?* van Strijbos en Nol Binsbergens *Uit Neerlands vogelleven*. In het Vreewijk van toen gold nog het bekende touwtje uit de brievenbus van de politicus Jan Terlouw, zodat er geen haan naar kraaide wanneer ik bij de burens naar binnen glipte en mijzelf installeerde voor hun boekenkast. Uren heb ik er doorgebracht. In september 1950 kreeg ik van mijn vaders werkgever *Zien is Kennen!* en, wat later, een abonnement op het natuurtijdschrift *De Wandelaar in Weer en Wind*.

Rond 1950 werden personen die eropuit trokken om naar vogels te kijken door menigeen als een tikje eigenaardig beschouwd. Bij het

overgrote deel van de bevolking, zeker bij stedelingen, bleef toen de soortkennis van vogels beperkt tot zwaan, meeuw, duif, mus of eend. Amsterdammers hadden hun ‘drijfsijssies’, onder welke noemer ze alle watervogels plaatsten.

In en rond Rotterdam waren overal waar water was eenden. Om ze te zien hoefde ik vanuit mijn ouderlijk huis slechts dertig meter te lopen naar de dichtstbijzijnde singel. Ze broedden in de voortuinen van de singelbewoners. Met succes, dankzij de oplettendheid van tuineigenaars en het ontbreken van honden en katten, die vaak de Hongerwinter niet hadden overleefd. Ook onze kat was in de winter van 1945 ineens foetsie. Karel Schot, de Rotterdamse vogelmeester, die begin jaren vijftig zijn nu nóg bestaande vogelasiel oprichtte, woonde vlakbij. In 1952 leerden wij elkaar kennen. Karel ging toen vaak op excursie naar het eiland Brieneoord, waar hij al vroeg in maart wilde eenden op nest aantrof. Toen al kreeg hij in zijn asiel eenden op te kalefateren, volwassen vogels en donsjongen die in de havenstad door een veelheid van oorzaken in het ongereede waren geraakt.

Is het een wonder dat in de eerste jaren van mijn vogelaarsbestaan wilde eenden minder aandacht kregen? Ik wilde zoveel mogelijk nieuwe vogelsoorten zien, en de overal aanwezige wilde eenden kende ik allang. Mogelijk speelde mede een rol dat ik ze door hun tamheid niet helemaal serieus nam, ook al omdat ze vaak samen met soepeenden waren te zien. En die waren ons op zuiverheid gerichte jonge vogelaars in hun sturm-und-drang-periode een gruwel. In mijn vogeldagboeken nam ik waargenomen wilde eenden wel op. Dat deed ik van iedere soort, behalve van huismus en spreeuw, een nalatigheid waarvan ik nu duchtig spijt heb. Die dagboeken nalopend zie ik nu dat wat wilde eenden betreft het bij iedere excursie prijs was, zelfs tijdens de zomervakantie in Otterlo in 1951. Aannemelijk is dat de tijdens die vakantie waargenomen eenden zich bevonden in de vijver van het Jachthuis Slot Hubertus op de Hoge Veluwe.

Tijdens die eerste vooral op soortherkenning gerichte jaren leerde ik de andere courante eendensoorten kennen: slobepend, smient, de beide talingen, pijlstaart en enkele soorten duikeenden, waaronder